

І. Е. Берестова,

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Національної академії внутрішніх справ

УДК 340.131.5

ПУБЛІЧНІ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ

У статті встановлено, що під законними інтересами конституційного значення розуміється прагнення осіб до соціальних благ, оформлене нормами конституційного права. Такі блага можуть досягатися за допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права. Доведено, що найчастіше публічні інтереси конституційного значення виражаються законодавчо як система принципів, які є основою конституційного ладу.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, публічний інтерес, конституційне право, Основний Закон України, суб'єктивне цивільне право, публічні інтереси конституційного значення.

Однією із ключових ознак публічного інтересу є його визнання з боку держави й забезпеченість правом: такі інтереси конкретизуються в загальному вигляді або у конкретних правових нормах актів чинного законодавства. Розкриємо, передусім, специфіку законних публічних інтересів конституційного значення, оскільки наділені нормативними ознаками публічні інтереси в концентрованому вигляді закріплюються у конституції держави [9, с. 5].

Питання публічних інтересів у конституційному праві безпосередньо не перебували в сфері активної наукової уваги з боку вітчизняних конституціоналістів, теоретиків права або представників інших галузей права. Так, окремі проблеми публічного інтересу крізь призму складової верховенства права були досліджені Ю. О. Євтушок. Також частково

торкалися особливостей публічного інтересу у своїх працях А. М. Колодій, С. В. Шевчук та М. В. Савчин, О. В. Оніщенко, І. В. Венедіктова, А. Є. Кубко та І. П. Андрушко. Окремі аспекти публічних інтересів розкриваються у працях таких зарубіжних вчених: С. М. Бондаря, М. С. Матейковича, В. А. Горбунова, Т. Я. Хабрієвої, В. Е. Чиркіна, О. Є. Фіногентової, А. Ю. Ломаєва, О. А. Коробової, Ю. А. Тихомирова, А. В. Малька, В. В. Субочева та ін. Утім комплексного теоретичного дослідження публічних інтересів конституційного значення проведено не було. Спробуємо заповнити цю прогалину.

Метою цієї наукової статті виступає розкриття специфіки закріплення й використання законних публічних інтересів конституційного значення у тексті Основного Закону України.

Поняття «інтерес» використовується законодавцем для позначення, передусім, об'єктивного явища, закріпленого у праві, а також коли виникає необхідність обмеження інтересів одних осіб з метою охорони і захисту інтересів інших осіб. Зокрема, ст. 64 Основного Закону України встановлює імперативний припис, «що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». А ч. 2 цієї норми закріплює вичерпний перелік випадків можливості обмеження таких прав: «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» та вичерпний перелік прав, свобод, які не підлягають обмеженню безумовно: статті 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції».

Виявлення об'єктивних інтересів здійснюється в рамках дотримання процедур розробки, обговорення і прийняття Конституції, діяльності законодавчого органу, розробки і прийняття законів тощо. Тобто правовими нормами завжди охороняються об'єктивні інтереси певних осіб (підприємців, споживачів, суспільства в цілому тощо) у межах, в яких їх прояв не обмежується Конституцією і законами. Такі інтереси позначаються як законні (охоронювані законом). Основним критерієм для встановлення меж задоволення інтересів певної особи слугують законні інтереси інших осіб, що спонукає до розкриття категорії «законний» як ключової засади інтересу, котрий визнається публічним.

Стосовно законності інтересу, то такий термін одним із перших використав Ф. Г. Шершеневич, який зауважував, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів, ставитися недоброзичливо до порушників правового порядку як до спільних ворогів, а тому, відповідно, самі намагаються не виходити за межі свого права» [6, с. 193].

Українська цивіліст і дослідник проблем охоронюваного законом інтересу І. В. Венедіктова, розмірковуючи над поліваріантністю застосування категорії «інтерес у праві» [2, с. 76], констатує, що різні науковці, розглядаючи одне й те саме явище, надаючи йому певної правової характеристики, інколи по-різному його називали. На цей час цивілістична наука збагатилася такими термінами як: «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес», «юридичний інтерес» тощо. Необхідно, підкреслює дослідниця, також розрізняти поняття «охоронюваний законом інтерес» і просто «інтерес». Звичайно, що друге поняття є ширшим і тлумачить також охоронювані законом інтереси. Проте для юриспруденції мають значення лише останні — законні інтереси. Вони й будуть виступати самостійним об'єктом охорони й захисту [2, с. 76]. Саме тому, справедливо зауважує І. В. Венедіктова, КСУ у своєму рішенні визначив охоронюваний законом інтерес як гарантований державою простий легітимний дозвіл задовольняти виникаючі потреби й забезпечувати себе певними благами [7]. У підсумку вчена робить висновок, що в законодавстві інтереси розглядаються, власне, як охоронювані законом інтереси і обґрунтовує необхідність керуватися саме таким застосуванням терміна «інтерес» [2, с. 76].

Приймаючи до позиції І. В. Венедіктової, від себе лише додамо, що законними інтересами слід визнавати не абстрактні бажання особи, а саме юридичні дозволи реалізації таких прагнень. Саме це може виступати у подальшому, в разі виникнення певних спірних ситуацій, критерієм оцінки того, чи був конкретний інтерес, який містить у собі елементи публічності, законним, чи ні.

Також існує позиція, що *законними інтересами* є своєрідний, багатогранний синтез права та інтересу, юридична конструкція як правовий засіб забезпечення інтересів особистості, що володіє регулятивними властивостями. Тобто відбитий в об'єктивному праві або який впливає з його загального сенсу і певною мірою

гарантований державою юридичний дозвіл реалізації прагнень суб'єкта до задоволення певних потреб [3, с. 46].

Зазначене визначення є, на наш погляд, вельми вдалим. На підставі нього сформулюємо головні ознаки законного інтересу, зокрема:

— законні інтереси забезпечують реалізацію лише тих прагнень особи, які так чи інакше перебувають в сфері правового регулювання [2, с. 77];

— законні інтереси, як правило, впливають з суб'єктивних прав або часто породжуються і обумовлюються (опосередковуються) ними;

— законні інтереси є юридичною конструкцією, певним правовим засобом забезпечення інтересів особи, котра володіє регулятивними властивостями зазвичай без прямого нормативного закріплення, але в його межах [4, с. 135];

— законні інтереси — це дозвіл (загальна можливість) правомірної поведінки без встановлення конкретної міри і способів поведінки;

— межі прояву законних інтересів окреслюються правовими законами;

— законні інтереси мають деякі властивості правової можливості, гарантованої державою лише до певної міри [3, с. 46; 2, с. 77; 4, с. 135].

Викладене дозволяє сформулювати висновок, що ключовою відмінністю законного інтересу від суб'єктивного права є кореспондування загального обов'язку всіх учасників будь-яких правовідносин не заважати зацікавленій особі намагатися використовувати можливість для реалізації власного інтересу. Одночасно зауважимо, що в окремих випадках юридичний обов'язок сприяє реалізації законних інтересів, атрибутивно не протистоячи їм. Тобто обов'язок (через встановлення певних меж поведінки одних суб'єктів), дозволяє гарантувати права інших і похідні від них законні інтереси.

Під законними інтересами конституційного значення розуміють прагнення осіб до соціальних благ, оформлені нормами конституційного права, і обґрунтовують, що законні інтереси конституційного значення можуть досягатися за

допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права [5, 49].

У конституційному праві виокремлюються передусім національні інтереси, які представляють собою сукупність збалансованих інтересів особистості, держави і суспільства в соціальній, економічній, внутрішньополітичній, військовій, міжнародній, інформаційній, екологічній, прикордонній та інших сферах. Національні інтереси визначають основні цілі та носять довгостроковий характер, поточні і стратегічні завдання зовнішньої і внутрішньої політики держави [8, с. 177].

Зарубіжними вченими М. С. Матейковичем та В. А. Горбуновим формується визначення законних інтересів конституційного значення інтересів залежно від груп носіїв і наводяться їх істотні риси законних інтересів конституційного значення як феномена, зокрема: 1) під законним інтересом особи розуміється прагнення особи до певного блага, стану, задоволення потреби за умови, що реалізація даного прагнення не заборонена законом і не забезпечена чітко фіксованим юридичним обов'язком інших осіб сприяти такій реалізації. Благо може виступати як матеріальне, духовне (моральне) тощо; 2) законний інтерес суспільства (суспільний інтерес) — це загальний інтерес (прагнення) всіх членів суспільства або його значної частини для досягнення певного блага, стану, до задоволення потреб. Такі інтереси забезпечуються за допомогою діяльності громадських об'єднань, реалізації приватними і громадськими організаціями певних потреб, а також шляхом інших форм самоорганізації населення; 3) законний інтерес держави (державний інтерес) — це комплекс збалансованих потреб особи і суспільства, реалізація яких забезпечується інститутами державної влади у взаємодії з громадськими об'єднаннями [5, с. 49—50].

Таким чином, вважаємо, що державні інтереси є частиною суспільних інтересів, що реалізуються в основних сферах

діяльності органів публічної влади: економічної, внутрішньополітичної, соціальної, міжнародної, військової, прикордонної тощо. До числа пріоритетних державних інтересів можуть бути віднесені забезпечення суверенітету народу, територіальної цілісності, розвиток демократії, зміцнення політичної стабільності, вдосконалення національних і федеративних відносин тощо. У практичній площині реалізація законних інтересів держави (державних, національних інтересів) забезпечується за допомогою діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, шляхом реалізації окремих особистих і суспільних інтересів.

Проілюструвавши погляди на визначення законних інтересів конституційного значення, зазначимо, що публічні інтереси можуть бути реалізовані різними способами, але першою і найбільш важливою формою реалізації є їх реалізація під час виконання норм конституційного права.

Норми конституційного права реалізуються шляхом видання нормативних актів, якими вказані норми конкретизуються і деталізуються, у їх змісті встановлюється порядок виконання конституційних норм, їх дотримання і застосування, що цілком відповідає конституційному постулату, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» (частини 2, 3 ст. 8 Основного Закону України).

Зауважимо, що частина правових норм, котрі складають Конституцію України, застосовуються безпосередньо без додаткового правового механізму у вигляді законів чи інших нормативно-правових актів. Зокрема, йдеться про норми різних розділів Конституції України, за допомогою яких дається характеристика основних принципів, закріплю-

ються основи конституційного ладу, статусу особистості, організації та діяльності державних органів тощо [10, с. 64]. При цьому, враховуючи особливий статус Основного Закону України, більшість положень Конституції України не можуть застосовуватися безпосередньо і це, природно, вимагає додаткових нормативних актів нижчого рівня, передусім законів. Через норми, закріплені в Основному Законі України, положення реалізуються на практиці.

Також до розкриття змісту окремих положень Конституції належать рішення КСУ, адже вони володіють особливими, вельми специфічними ознаками джерел права в силу іманентно притаманних їм юридичних властивостей конституційно-правового характеру. Йдеться про те, що рішення КСУ, в підсумку, виступають актами, що мають обов'язковий характер, вони ніби примикають до Конституції, укладаючи разом з нею особливий вид конституційних джерел прав, які існують поряд із законами, підзаконними актами, судовою практикою, іншими видами джерел права [1, с. 29–30].

Вважаємо, що до положень Конституції України, які не можуть самостійно застосовуватися без додаткових законодавчих чи інших нормативно-правових актів, зокрема належать ті, що прямо скеровують до створення окремого закону, приписами якого врегульовуються конкретні відносини, гарантовані чи декларовані Основним Законом. Перш за все йдеться про ст. 92 Основного Закону України, яка закріплює коло відносин, які визначаються (ч. 1) і встановлюються (ч. 2) виключно законами.

Крім того, інші конституційні норми також закріплюють положення, які встановлюють необхідність прийняття спеціальних законів для регулювання певних суспільних відносин, зокрема: 1) про громадянство (ст. 4); 2) про застосування мов (ч. 5 ст. 10); засади державної безпеки і захист державного кордону України (ч. 3 ст. 17); засади щодо існування і застосування державних символів України (ч. 6 ст. 20); підстави і поря-

док надання притулку іноземцям і особам без громадянства (ч. 2 ст. 26); гарантії вільного вибору місця проживання і свободи пересування та підстави їх обмежень (ст. 33); гарантії права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та їх обмежень (ч. 2 ст. 34); гарантії, засади набуття, відчуження права власності та її конфіскації (ст. 41); види і межі монополії у підприємницькій діяльності (ч. 3 ст. 42); гарантії реалізації результатів інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54); засади оплати податків і зборів, подання щорічних декларацій (ст. 67) тощо.

Викладене дозволяє зробити висновок, що найчастіше публічні інтереси конституційного значення виражаються законодавчо як система принципів, які є основою конституційного ладу. У системі конституційних принципів зосереджені норми, що несуть як правову, так і державні функції, адже як документ довгострокової дії Конституція не є тільки юридичним документом, а й несе певні програмні цілі. Регулюючи суспільні відносини, саме Конституція задає напрям розвитку громадянського суспільства, зумовлюючи зміни, що відбуваються.

Підсумовуючи викладене, зупинимося на таких загальних висновках.

Головними ознаками законного інтересу виступають: 1) забезпечення реалізації лише тих прагнень особи, які так чи інакше перебувають у сфері правового регулювання; органічна пов'язаність із суб'єктивними цивільними правами і впливання із них; 2) є специфічною юридичною конструкцією, певним правовим засобом забезпечення інтересів особи, котра володіє регулятивними властивостями, як правило, без прямого нормативного закріплення, але в його межах, однак до певної міри; 3) є загальною можливістю (дозволом) правомірної поведінки, не встановлюючи конкретної міри і способів такої поведінки; 4) законне закріплення меж проявів інтересів.

Ключовою відмінністю законного інтересу від суб'єктивного права є кореспондування загального обов'язку всіх учасників будь-яких правовідносин не заважати зацікавленій особі намагатися використовувати можливість для реалізації власного інтересу.

Під законними інтересами конституційного значення розуміється прагнення осіб до соціальних благ, оформлене нормами конституційного права, які можуть досягатися за допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права.

Список використаної літератури

1. Бондарь Н. С. Конституционный Суд в системе юрисдикционных органов (о «Богоугодных грехах» Конституционного правосудия) // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2017. № 1. С. 26—32.
2. Венедиктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: дис. ... д-ра юрид. наук / Міністерство освіти і науки України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. с. 76.
3. Коробова Е. А. Законные интересы личности в конституционном праве Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск. С. 46.
4. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория СПб., 2004. С. 134—144.
5. Матейкович М. С., Горбунов В. А. Законные интересы в конституционном праве. М.: Норма: ИНФРА, 2011. 256 с.
6. Правовая защита общественных интересов: Работа общественных организаций при поддержке Фонда Форда. Международный опыт: / пер. с англ.; в сокращ. М.: Юрист, 2001. 224 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 1.12.2004 р. // Урядовий кур'єр. 2004. № 239. Додаток «Документи». С. 7—12.

8. Смолянчук В. Ф. Національні інтереси України як «вища математика» державотворчого мислення // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 3. Політологія. С. 176—181.

9. Тихомиров Ю. А. Публично-правовое регулирование: динамика сфер и методов // Журнал российского права. 2001. № 5. С. 4—7.

10. Финогенова О. Е., Ломаев А. Ю. Проблемы реализации правовой категории «публичный интерес» в российском праве: монография. Самара: СЮИ ФСИН России, 2016. 105 с.

Берестовая И. Е. Публичные законные интересы конституционного значения.

В статье установлено, что под законными интересами конституционного значения понимается стремление лиц к социальным благам, оформленное нормами конституционного права. Такие блага могут достигаться посредством реализации конституционных прав личности или существуют самостоятельно и охраняются нормами-принципами конституционного права. Доказано, что чаще всего публичные интересы конституционного значения выражаются законодательно как система принципов, которые являются основой конституционного строя.

Ключевые слова: интерес, законный интерес, публичный интерес, конституционное право, Основной Закон Украины, субъективное гражданское право, публичные интересы конституционного значения.

Berestova I. E. Public legitimate interests of constitutional value.

The article is devoted to the research of the legal nature of legitimate public interests of constitutional significance. It is illustrated that public interests as a legal category are manifested in various branches of legal science: constitutional, civil, administrative, tax, banking law, as well as a number of procedural branches of law. The legitimate public interests of the constitutional significance are singled out.

It is substantiated that the term «interest» is used by the legislator to designate, first of all, the objective phenomenon enshrined in the law, as well as when it is necessary to restrict the interests of some individuals in order to protect and defense the interests of others. In particular, Art. 64 of the Fundamental Law of Ukraine establishes an imperative prescription, «That the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen cannot be limited, except in cases stipulated by the Constitution of Ukraine». Part 2 of this provision establishes an exhaustive list of cases of the possibility of restricting such rights «in the conditions of a military or extraordinary state, certain restrictions of rights and freedoms may be established, indicating the validity of these restrictions» and an exhaustive list of rights that are not subject to limitations unconditionally: 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 of the Constitution «.

Legal norms always protect the objective interests of certain persons (entrepreneurs, consumers, society as a whole, etc.) within the limits in which their manifestation is not limited by the Constitution and laws. Such interests are designated as legal (protected by law). The main criterion for determining the limits of satisfaction of the interests of a person is the legitimate interests of others, which prompts the disclosure of the category of «legitimate» as a key principle of interest, which is recognized public.

The main features of legitimate interest are: 1) ensuring the realization of only those aspirations of persons who are in one way or another in the field of legal regulation; Organic association with subjective civil rights and following; 2) is a specific legal structure, a certain legal means of securing the interests of a person who has regulatory properties, as a rule, without direct regulatory consolidation but within it, however to a certain extent; 3) is a general opportunity (permission) of lawful conduct, without establishing a concrete measure and methods of such behavior; 4) the legal consolidation of the boundaries of manifestations of interests, which is recognized as lawful.

The key difference between the legitimate interest and the subjective law is the correspondence of the general obligation of all participants in any legal relationship not to

interfere with the person concerned to try to use the opportunity to realize their own interests. In some cases a legal obligation furtherance of the legitimate interests attributive not confronting them. Duty by establishing certain limits of the behavior of some entities, allows to guarantee the rights of others and derivatives of them legitimate interests. Under the legitimate interests of the constitutional significance is the desire of individuals to social benefits, drawn up by the norms of constitutional law, which can be achieved through the implementation of constitutional rights of the individual or exist independently and protected by the norms-the principles of constitutional law.

Often, public interests of constitutional significance are expressed by law as a system of principles that are the basis of the constitutional system. The system of constitutional principles focuses on both legal and state functions, since the Constitution is not only a legal document, but as a document of long-term action also has certain program objectives. Regulating social relations, it is the Constitution that sets the direction of civil society development, determining the direction of the changes that takes place.

Key words: interest, legitimate interest, public interest, constitutional law, the Basic Law of Ukraine, subjective civil law, public interests of constitutional value.

Цивільний кодекс для Східної Галиції 1797 р. Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII: 2-ге вид., доопр. / пер. з лат. А. Гужви; за ред. О. Кутателадзе, В. Зубара. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 660 с.

ISBN 978-966-667-704-7

До уваги читачів пропонується друге видання латинського тексту з паралельним перекладом на українську мову Цивільного кодексу для Східної Галиції 1797 р. Це не лише зразок одного з перших повних кодифікацій приватного права Габсбургської монархії, а й однієї з перших кодифікацій приватного права у Європі. Особливий інтерес для досліджувачів становить той факт, що зазначений документ застосовувався на частині території сучасної України.

Видання розраховане на наукових та науково-педагогічних працівників навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів, докторантів юридичних та історичних напрямів і широкий читацький загал.